

УДК: 373.5.011.3 – 051:316.752

Р.В. ПАВЕЛКІВ

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНИМ ПЕДАГОГОМ

Стаття присвячена аналізу різних підходів як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників щодо характеристики ролі цінностей в особистісному самовизначенні людини. Аналізуються роль цінностей у професійній діяльності сучасного педагога. Характеризуються основні особистісно-педагогічні цінності як основні світоглядні характеристики особистості педагога та їх ієрархія. Визначено основні компоненти системи ціннісних орієнтацій сучасного педагога. У статті аналізуються типи особистісних цінностей педагога, а також здійснено класифікацію сучасних педагогічних цінностей.

Ключові слова: цінності, особистість, педагог, сучасний педагог, ціннісні орієнтації, педагогічні цінності.

Особистість є динамічною системою і знаходиться в стані безперервної зміни та розвитку. В процесі такого зростання поступово все більшого значення набувають її внутрішні рушійні сили, які дозволяють людині більш самостійно визначати задачі та напрямок власного розвитку. Система ціннісних орієнтацій особистості виступає в якості регулятора та механізму зростання людини, визначаючи форму реалізації її намірів, намчених цілей, уподобань. Втрата рушійної сили особистісного розвитку в результаті досягнення значущих цінностей стимулює набуття нових якостей життя людини – постановку нових значущих цілей, а також закріплення у внутрішньому психологічному просторі чогось стабільного та незмінного. В свою чергу, досягнутий рівень розвитку особистості поступово створює нове підґрунтя для розвитку та вдосконалення системи її ціннісних орієнтацій.

Цінності займають чи не найважливіше місце в професійній діяльності педагога, оскільки саме вони характеризують його і як особистість, і як громадянина своєї держави, і як фахівця-професіонала [3]. Особливу значимість проблема цінностей набуває у перехідні періоди як суспільного розвитку, коли кардинальні соціальні перетворення ведуть до різкої зміни систем цінностей, так і з стрімким введенням інновацій в освітній простір. Педагог постає перед дилемою: або зберігати усталені, звичні цінності, або пристосовуватися до нових, які широко пропонуються, навіть нав'язуються, представниками різних партій, громадських і релігійних організацій, рухів, освітніх відомств.

Саме тому останнім часом гостро постає питання про переосмислення і підкреслення ефективності особистісно-ціннісного функціонування різноманітних суспільних інститутів, насамперед, наукових, освітніх, культурних – у контексті утвердження принципу цінності і самоцінності особистості педагога, використання різноманітних форм і методів її піднесення.

Аналітичний огляд опрацьованого матеріалу дозволив констатувати, що вітчизняними та зарубіжними вченими розглядаються проблеми цінностей освіти (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, В.Г. Кузнецова та ін.), педагогічних цінностей та їх класифікації (І.Ф. Ісаєв, В.О. Сластьонін, Р.І. Чижакова та ін.), цінностей педагогічної діяльності (Е.М. Кузьміна), формування професійних ціннісних орієнтацій вчителя (В.В. Денисенко, С.О. Камінська, З.Н. Курлянд, О.Б. Мартинюк та ін.). Цінності є орієнтиром діяльності та поведінки людини. Особливу значущість вони мають для сучасного освітнього процесу, оскільки кожна епоха накладає свій відбиток на питання "хто вчить?", «навіщо вчить?», «чому вчить?». Цей аспект постійно обговорюється і вивчається психологами, педагогами – і теоретиками, і практиками (В.С. Безрукова, В.А. Болотов, А.П. Данилюк, М.Н. Дудіна, Е.Ф. Зеєр, Е.В. Коротаєва, М.М. Левіна, А.К. Маркова, І.В. Метліка, В.А. Сластьонін, В.Д. Шадриков, Л.Л. Шевченко та ін.).

Метою дослідження є вивчення психологічних особливостей особистісних ціннісних орієнтацій працівника освітньої галузі; аналіз змісту ціннісних орієнтацій як центральних компонентів психологічної структури особистості; виявлення ієрархії ціннісних орієнтацій сучасного педагога.

Проблема розвитку цінностей педагога сьогодні набула особливої актуальності у зв'язку з невизначеністю духовно-моральних стандартів та ідеалів у суспільстві, з поширенням прагматично-гедоністичного мислення серед молоді, зі зростанням злочинності, всюдозволеності і пияцтва, з пропагуванням ЗМІ споживацького способу життя. Розв'язання цієї проблеми висуває перед системою освіти завдання утвердження цінності особистості, перш за все, у психолого-педагогічних працівників, які присвятили своє життя вихованню майбутньої еліти країни – наших дітей.

Цінність визначається як те, що має значення для людини. Цінності особистості, які закріплюються в свідомості у формі нормативних уявлень, виступають орієнтирами діяльності людини. У ціннісних категоріях проявляються знання, інтереси та переваги різних соціальних груп та особистостей.

Кожна конкретно-історична суспільна формація характеризується специфічним набором цінностей та їх ієрархією. Наприклад, найвищою цінністю в Радянському Союзі вважалась відданість ідеалам комунізму, готовність громадянина віддати цьому всі свої сили, а якщо буде потреба – і життя.

У більшості сучасних демократичних країн найвищою цінністю вважають права людини. У суспільстві загальноприйнятими свідомими цінностями є віра, індивідуальність, любов, надія, співчуття, ставлення до влади, повага до життя й гідності особистості, повага до батьків, піклування про дітей. Існує зв'язок між соціальними та особистісними цінностями. Людина, сприймаючи соціальні цінності через призму індивідуальної життєдіяльності, може визначити свої особисті цінності. Тому, наприклад, автори навчально-методичного посібника з філософії Л. Афанасьєва, Т. Троїцька стверджують, що засвоєння окремою людиною системи цінностей становить необхідну основу соціалізації особистості та дотримання нормативного порядку в суспільстві [8, 45].

© Р.В. Павелків 2017

У педагогічній літературі сукупність цінностей особистості відносять до поняття «педагогічна культура». Так, С. Чернілевський визначає, що «професійно-педагогічна культура – це міра й засіб творчої самореалізації викладача ВНЗ у різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на засвоєння, передачу й створення педагогічних цінностей і технологій» [7, 219]. Крім того, вчений, окреслюючи модель професійно-педагогічної культури, виділяє поряд з технологічним та особистісно-творчим компонентом окремо й аксіологічний компонент, стверджуючи при цьому, що в процесі педагогічної діяльності викладачі засвоюють ідеї й концепції, набувають знань та вмінь, які виступають як педагогічні цінності.

Для педагога цінності є критеріями оцінки дійсності, інших людей, а також самого себе. В. Крижко та Є. Павлютенков у книзі «Психологія в практиці менеджера образования» наводять результати дослідження життєвих цінностей учителів. Ієрархія їх цінностей виглядає таким чином: перша цінність – здорове сімейне життя та виховання власних дітей, друга – матеріальне благополуччя; третя – професійна діяльність як джерело благополучного існування; четверта – розвиток власних здібностей; п'ята – позитивне спілкування з оточуючими людьми; шоста – пізнання себе; сьома – повернення себе до культури. Таким чином, учені констатують, що «педагог, який не може визначити свої особисті цінності, не спроможний сформулювати їх у інших людей» [4, 192].

Особистісно-педагогічні цінності виступають як соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, установки та інші світоглядні характеристики особистості педагога, що складають у своїй сукупності систему його ціннісних орієнтацій. «Я-Концепція» сучасного педагога, як система його ціннісних орієнтацій, містить не тільки когнітивні, але й емоційно-вольові компоненти, що відіграють роль її внутрішнього орієнтира. У ній асимільовані як соціально-педагогічні, так і професійно-групові цінності, що служать підставою індивідуально-особистісної системи цінностей педагога. Ця система включає:

- цінності, пов'язані із затвердженням особистістю своєї ролі в соціальній і професійній середовищі (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим особистим оточенням і ін.);
- цінності, що задовольняють потребу в спілкуванні і розширюють його коло (спілкування з дітьми, колегами, референтними людьми, переживання дитячої любові і прихильності, обмін духовними цінностями та ін.);
- цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.);
- цінності, що дозволяють здійснювати самореалізацію (творчий характер праці педагога, романтичність і захопливість педагогічної професії, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям та іншим);
- цінності, що дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливості отримання гарантованої оплати праці, відпустки, кар'єрного зростання та ін.) [6].

Серед названих цінностей сучасного педагога можна виділити цінності самодостатнього та інструментального типів, що розрізняються за предметним змістом. Самодостатні цінності – це цінності-цілі, які включають творчий характер праці педагога, престижність, соціальну значимість, відповідальність перед державою, можливість самоствердження, любов і прихильність до дітей. Цінності цього типу служать підставою розвитку особистості і вчителя, і учнів. Цінності-цілі виступають в якості домінуючої аксіологічної функції в системі інших педагогічних цінностей, оскільки з метою відображення основний зміст діяльності вчителя.

Цілі педагогічної діяльності визначаються конкретними мотивами, адекватними тим потребам, які реалізуються в ній. Цим пояснюється їх провідне положення в ієрархії потреб, до яких відносяться: потреба в саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленні та розвитку інших. У свідомості педагога поняття «особистість дитини» і «Я – професіонал» виявляються взаємопов'язаними.

Здійснюючи пошук шляхів реалізації цілей педагогічної діяльності, педагог вибирає свою професійну стратегію, зміст якої складає розвиток себе та інших. Отже, цінності-цілі відображають державну освітню політику і рівень розвитку самої педагогічної науки, які, суб'єктивуючись, стають значимими факторами педагогічної діяльності і впливають на інструментальні цінності, так звані цінності-засоби. Вони формуються в результаті опанування теорією, методологією та педагогічними технологіями, складаючи основу професійної освіти педагога [6].

Цінності-засоби – це три взаємопов'язані підсистеми: власне педагогічні дії, спрямовані на вирішення професійно-освітніх і особистісно-розвиваючих завдань (технології навчання і виховання); комунікативні дії, що дозволяють реалізувати особистісно та професійно-орієнтовані задачі (технології спілкування); дії, що відображають суб'єкту сутність педагога, які інтегративний за своєю природою, так як об'єднують всі три підсистеми дій в єдину аксіологічну функцію. Цінності-засоби поділяються на такі групи, як цінності-відносини, цінності-якості і цінності-знання [6].

Цінності-відносини забезпечують педагогові доцільне і адекватне побудова педагогічного процесу та взаємодії з його суб'єктами. Ставлення до професійної діяльності не залишається незмінним і варіює в залежності від успішності дій педагога, від того, якою мірою задовольняються його професійні й особистісні потреби. Ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, що задає спосіб взаємодії педагога з учнями, відрізняється гуманістичною спрямованістю. У ціннісних відносинах в рівній мірі значущими є ставлення педагога до себе як до професіонала і особистості. Тут правомірно вказати на існування і діалектику «Я-реального», «Я-ретроспективного», «Я-ідеального», «Я-рефлексивного», «Я-професійного». Динаміка цих образів визначає рівень особистісно-професійного розвитку педагога.

В ієрархії цінностей найбільш сучасного педагога високий ранг мають цінності-якості, так як саме в них проявляються особистісно-професійні характеристики педагога. До їх числа відносяться різноманітні і взаємопов'язані індивідуальні, особистісні, статуснорольові та професійно-діяльнісні якості. Дані якості виявляються похідними від рівня розвитку цілого ряду здібностей: прогностичних, комунікативних, креативних

(творчих), емпатійних, інтелектуальних, рефлексивних та інтерактивних.

Цінності-відносини і цінності-якості можуть не забезпечити необхідний рівень здійснення педагогічної діяльності, якщо не буде сформована і засвоєна ще одна підсистема – підсистема *цінностей-знань*. У неї входять не тільки психолого-педагогічні та предметні знання, але і ступінь їх усвідомлення, вміння здійснити їх відбір та оцінку на основі концептуальної особистісної моделі педагогічної діяльності [6].

Цінності-знання – це певним чином упорядкована і організована система знань і умінь, представлена у вигляді педагогічних теорій розвитку та соціалізації особистості, закономірностей і принципів побудови і функціонування освітнього процесу та ін. Оволодіння педагогом фундаментальними психолого-педагогічними знаннями створює умови для творчості, дозволяє орієнтуватися у професійній інформації, вирішувати педагогічні завдання на рівні сучасної теорії і технології, використовуючи продуктивні творчі прийоми педагогічного мислення.

Педагогічні цінності різняться за рівнем свого існування, який може стати основою їх класифікації. Виходячи з цього, виділимо особистісні, групові та соціальні педагогічні цінності.

Соціально-педагогічні цінності відображають характер і зміст тих цінностей, які функціонують у різних соціальних системах, проявляючись у суспільній свідомості. Це сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, що регламентують діяльність товариства в сфері освіти.

Групові педагогічні цінності можна представити у вигляді ідей, концепцій, норм, регулюючих і направляючих педагогічну діяльність в рамках певних освітніх інститутів. Сукупність таких цінностей має цілісний характер, володіє відносною стабільністю і повторюваністю.

Особистісно-педагогічні цінності виступають як соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, установки та інші світоглядні характеристики особистості вчителя, що складають у своїй сукупності систему його ціннісних орієнтацій.

Загальний аналіз сутності професійної позиції сучасного педагога вимагає практичного спрямування. Логічно постає питання: «Як потрібно формувати позицію педагога?». Відповідно до положень гуманістичної педагогіки необхідно розпочинати з усвідомлення значення самовизначення у професійному становленні особистості педагога. Самовизначення, як процес і результат вибору особистістю власної позиції, цілей і засобів самоздійснення, у професійному вимірі спрямований на пошук смислу своєї професійної діяльності впродовж усього професійного шляху, тобто на пошук і реалізацію свого професійного «Я» [5, 90]. Особливістю цього динамічного процесу є його ціннісно-смысловий характер, на основі якого формуються ставлення особистості до тих аспектів буття, стосовно яких відбувається самовизначення.

Для того, щоб професійні цінності стали надбанням особистості, важливо їх з відповідними переконаннями й мотивацією застосовувати у безпосередній діяльності, а не тільки у процесі пізнання, на рівні знань, тобто вони продукуються, а не приходять ззовні. Вибір цінностей веде до відтворення ціннісних пріоритетів, встановлення ціннісних орієнтацій. У цьому контексті важливою є рефлексія як системна якість, що дозволяє здійснювати вибір цінностей, доводити свою моральну позицію. У процесі професійного рефлексивного аналізу, на основі роздумів, спостережень над собою і оточенням, оцінки певних явищ, перебуваючи у «внутрішньому діалозі», проходить співвідношення можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає обрана професія. Таким чином педагог формує особистісне оцінювання взаємостосунків, доміантним орієнтиром яких є моральні відносини.

Таким чином, проведений аналіз літературних джерел дозволяє визначити поняття цінностей сучасного педагога як такі, що які дозволяють педагогу задовольняти власні матеріальні, духовні та суспільні потреби і які виступають орієнтиром його соціальної й професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети. Перспективи подальших досліджень порушеної проблеми ми вбачаємо у визначенні особистісних цінностей у структурі професійної культури студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Законопростір сучасного виховного процесу / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 33-40.
2. Воспитательная деятельность педагога / под общ. ред. В.А. Сластенина и И.А. Колесниковой. – М.: Академия, 2005. – 263 с.
3. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості / редкол.: С.У. Гончаренко (голова), І.Є. Каньковський, В.О. Радкевич [та ін.] // Дидактика професійної школи: зб. наук. праць. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – Вип. 3. – С. 19-23.
4. Крыжко В. Психология в практике менеджера образования: материалы для специалистов образовательных учреждений / В. Крыжко, Е. Павлютенков. – М.: КАРО, 2001. – 304 с.
5. Никитина Н.Н. Введение в педагогическую деятельность: теория и практика: учеб. пособие / Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. – М.: Академия, 2006. – 224 с.
6. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.М. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. – [5-е изд., стер.]. – М.: Изд-й центр «Академия», 2006. – 576 с.
7. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: учеб. пособие для ВУЗов / Д.В. Чернилевский. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 437 с.
8. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: монографія / А.О. Ярошенко. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

REFERENCES

1. Bekh I.D. Zakonoprostir suchasnoho vykhovnoho protsesu / I.D. Bekh // Pedagogika i psykholohiya. – 2001. – № 1. – С. 33-40.

2. Vospitatel'naya deyatel'nost' pedahoha / pod obshch. red. V.A. Slastenyna y Y.A. Kolesnykovoy. – M.: Akademyya, 2005. – 263 s.
3. Honcharenko S. Humanizatsiya osvity – zaporuka vykhovannya tvorchoyi ta dukhovno bahatoyi osobystosti / redkol.: S.U. Honcharenko (holova), I.Ye. Kan'kovs'kyu, V.O. Radkevych [ta in.] // Dydaktyka profesiynoyi shkoly: zb. nauk. prats'. – Khmel'nyts'kyu: KhNU, 2005. – Vyp. 3. – S. 19-23.
4. Kryzhko V. Psihologija v praktike menedzhera obrazovaniya: materialy dlja specialistov obrazovatel'nyh ucherezhenij / V. Kryzhko, E. Pavljutenkov. – M.: KARO, 2001. – 304 s.
5. Nikitina N.N. Vvedenie v pedagogicheskiju dejatel'nost': teorija i praktika: ucheb. posobie / N.N. Nikitina, N.V. Kislinskaja. – M.: Akademiya, 2006. – 224 s.
6. Pedagogika: ucheb. posobie dlja stud. vissh. ucheb. zaved. / V.A. Slast'onin, I.F. Isaev, E.M. Shijanov; pod red. V.A. Slast'onina. – [5-e izd., ster.]. – M.: Izd-j centr «Akademiya», 2006. – 576 s.
7. Chernilevskij D.V. Didakticheskie tehnologii v vysshej shkole: ucheb. posobie dlja VUZov / D.V. Chernilevskij. – M.: JuNITI – DANA, 2002. – 437 s.8. Yaroshenko .O. Tsinnisnyy diskurs osvity: monohrafiya / A.O. Yaroshenko. – K.: NPU imeni M.P. Drahomanova, 2004. – 156 s.

Р.В. ПАВЕЛКИВ. ПРОБЛЕМА ПОНИМАНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ЦЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННЫМ ПЕДАГОГОМ

Статья посвящена анализу различных подходов как отечественных, так и зарубежных исследователей относительно характеристики роли ценностей в личностном самоопределении человека. Анализируются роль ценностей в профессиональной деятельности современного педагога. Характеризуются основные личностно-педагогические ценности как основные мировоззренческие характеристики личности педагога и их иерархия. Определены основные компоненты системы ценностных ориентаций современного педагога. В статье анализируются типы личностных ценностей педагога, а также осуществлена классификация современных педагогических ценностей.

Ключевые слова: ценности, личность, педагог, современный педагог, ценностные ориентации, педагогические ценности.

R.V. PAVELKIV. THE PROBLEM OF UNDERSTANDING AND APPROVAL OF PERSONAL VALUE BY THE MODERN PEDAGOGUE

The article deals with the analysis of the different approaches, both the domestic and the foreign researchers concerning the characteristics of values role in the personal self-determination. It has been analyzed the role of values in the professional activity of a modern teacher. It has been characterized the basic personal and pedagogical values as the main outlook characteristics of the individuality of a teacher. The main components of the value orientations of a modern teacher are determined. This article analyzes the types of the personal values of a teacher and it is also given the classification of the modern pedagogical values.

Key words: values, a personality, a teacher, a modern teacher, values, pedagogical values.

Рекомендовано до друку.

Д-р. психол. наук, проф., дійсн. член НАПН України І.Д. Бех.

Одержано редакцією 03.05.2017 р.

УДК: 371. 035. 3

І.В. МАЛАФІЙК

СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ЯКІСТЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті розкриваються особливості понять „суб'єктність”, „ноосферна освіта”, „ноосферне мислення”, наводяться приклади взаємозв'язку об'єкта і суб'єкта пізнання з таких навчальних предметів як математика та фізика. Дається характеристика цілісному мисленню, яке забезпечується єдністю дискурсивно-логічного та образного мислення, а також синергетиці.

Ключові слова: суб'єктність; ноосферна освіта; цілісне мислення; діяльність; суб'єкт; дискурсивно-логічне та образне мислення; синергетика.

XX століття вже стало історією. Його по праву називають століттям науки й техніки. Є всі підстави XXI століття вважати століттям Людини. Слово “Людина” тут написано з великої літери, в знак поваги до такого творіння природи, яке було і є найскладнішим для вивчення. Сьогодні враження таке, що Людина ніби то знайшла час, щоб ззовні і зсередини поглянути на себе, оцінити свої можливості для того, щоб оволодіти ресурсами людського розуму. Сьогодні все більше науковців, людей різних професій, різного віку звертають свої погляди в бік освіти.

Існує підхід до тлумачення освіти як сутнісної характеристики етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження і розвитку, тобто давати людині освіту – означає змінювати її, перетворювати, розвивати особистість; займатися самоосвітою – перетворювати власну особистість, формувати її під впливом власних намірів і праці над собою. Це означає, що одним із провідних завдань шкільної освіти є завдання формування школяра як суб'єкта свого власного життя, тобто формувати таку його інтегративну якість як суб'єктність. Ця проблема знайшла своє висвітлення у працях Гегеля, С.Л. Рубінштейна, Н.В. Маслової, А.М. Буровського А.Д. Урсула та ін.

© І.В. Малафійк, 2017